

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผ้าเป็นปัจจัยสำคัญในการครองชีพ และเจริญควบคู่กับอารยธรรมของมนุษย์ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันพบว่า มีการทอผ้าเข้ามาแล้วไม่ต่ำกว่า 2500 ปี ซึ่งบรรพบุรุษในอดีตนั้น มีความชำนาญในการทอผ้า และการสร้างลวดลายลงบนผืนผ้า ผู้คนในสมัยนั้นจึงมีเครื่องนุ่งห่มที่งดงาม แตกต่างกันตามลักษณะของผ้าและฐานะ (ผ้าทอถูกทอดทิ้ง, 2538 หน้า 29)

ผ้าทอพื้นเมืองของไทยมีประวัติความเป็นมายาวนานเช่นกันและยังคงรักษารูปแบบลวดลายและเทคนิคการทออันประณีตแบบโบราณไว้ อย่างไรก็ตามเอกลักษณ์การทอผ้าในกลุ่มชนแต่ละพื้นที่ ก็ได้ถูกเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากกระแสความต้องการของตลาดที่ต้องการสินค้ามาตรฐานเหมือนกันเป็นจำนวนมาก (แพทริเซีย ชีสแมน แน่นหนา และวิที พานิชพันธ์, 2536 หน้า 47) จึงย่อมจะมีผลกระทบต่อ การทอผ้า แบบดั้งเดิม ซึ่งต้องใช้เทคนิคพิเศษและความปรมาณี อีกทั้งใช้เวลายาวนานในการทอให้สำเร็จแต่ละผืน

ผ้าไหมยกดอกของจังหวัดลำพูนเป็นผ้าที่มีประวัติความเป็นมาเริ่มต้นจาก พระราชชายา เจ้าดารารัศมี พระธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้ทรงนำลวดลายผ้าจากภาคกลางมาเผยแพร่ ที่จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากพระองค์ได้ทรงผ้าชิ้นเป็นประจำ จึงเกิดความสนใจและนำมาฝึกสอนกันในกลุ่มที่เชียงใหม่และต่อมาได้เผยแพร่ไปที่จังหวัดลำพูน โดยเจ้าหญิงส่วนบุญ เป็นผู้นำมาทอในกลุ่มลำพูน และต่อมาได้ตั้งโรงทอขึ้นและได้รับเอาชาวบ้านที่อยู่บริเวณใกล้เคียงมาฝึกหัด จนมีความรู้ด้านการทอผ้าไหมยกดอกกันแพร่หลายในจังหวัดลำพูน (ศรีนวล แก้วหลวง, 2538 หน้า 2)

ผ้าไหมยกดอกลำพูนเป็นผ้าที่มีลวดลายงดงาม ใช้สำหรับเป็นผ้าชั้น ซึ่งมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองในเรื่องของรูปแบบลวดลายที่มีความอ่อนช้อย เป็นเรื่องราวของดอกไม้ ใบไม้ เป็นส่วนใหญ่ เช่นลายดอกพิกุล ลายกลีบลำควน ลายใบเทศ ลายเม็คมะยม ลายพุ่มข้าวบิณฑ์และลายข้าวหลามตัด ในลวดลายจะมีการสอดคั่นเงินคั่นทอง เป็นคั่นกลมข้างใน ในคั่นสอดไส้ด้วยไหม สีของผ้าจะออกเป็นสีธรรมชาติ เป็นสีที่ไม่ฉูดฉาด เช่นสีเหลือง สีทอง สีนํ้าตาล ส่วนกรรมวิธีการทอ มีการวางรูปแบบทั้งแนวตั้งและแนวนอน มีการทอที่ละเอียดมาก ต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญเป็น

อย่างยิ่ง จะเห็นได้ว่าผ้าไหมยกดอกลำพูนที่ทอเรียบร้อยแล้ว จะมีเนื้อผ้าที่ละเอียดและเนียน มีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ ที่บ่งบอกได้ทันทีว่าเป็นผ้าไหมยกดอกลำพูน

จากการสัมภาษณ์คุณปรีชาเกียรติ บุญเกียรติ ผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม สาขาศิลปะและการช่างฝีมือ ประจำปี 2534 16 พฤษภาคม 2541 สรุปได้ว่า ผ้าไหมยกดอกลำพูนเป็นผ้าที่ทอกันมานาน 100 กว่าปีมาแล้ว และเมื่อประมาณ 40-50 ปีที่ผ่านมา เคยโด่งดังและทำรายได้ให้กับชาวจังหวัดลำพูนเป็นอย่างมาก และมีโรงทอแหล่งที่สำคัญอยู่หลายโรงด้วยกัน เช่น โรงทอคุ้มเจ้าหญิง ส่วนบุญ โรงทอเจ้าหญิงลำเจียก ณ ลำพูน โรงทอป่าคำแ่วน โรงทอป่าทองคำ อินทพันธ์ โรงทอป่าจันดี บ้านหลวง โรงทอผ่องพรรณ โรงทอป่าจันทร์นวล กาญจนกมล โรงทอป่านวลแก้ว โรงทอคุณย่าบัวผัน โนนานนท์ และโรงทอสุวรรีย์

ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ผ้าไหมยกดอกลำพูนเริ่มซบเซาลง จนกระทั่งปัจจุบันเหลือโรงทอผ้าอยู่เพียง 4 โรงเท่านั้นคือ

1. โรงทอคุ้มเจ้าหญิงส่วนบุญ ปัจจุบันเป็นโรงทอเจ้าพงษ์แก้ว ณ ลำพูน
2. โรงทอผ่องพรรณ เปลี่ยนชื่อเป็นโรงทอปรีชาเกียรติไหมไทยและโรงทอเพ็ญศิริไหมไทย
3. โรงทอเจ้าหญิงลำเจียก ณ ลำพูน
4. โรงทอสุวรรีย์

สาเหตุที่โรงทอผ้าหลายแห่งได้เลิกกิจการไป สืบเนื่องมาจาก สาเหตุแรก วัสดุที่นำมาใช้ได้แก่เส้นไหมมีราคาแพง เพราะชาวบ้านต้องสั่งซื้อเส้นไหมดิบจากจังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องจากการปลูกต้นหม่อนไว้สำหรับเลี้ยงตัวไหมเองนั้น มีขั้นตอนยุ่งยากมาก เพราะการดำรงชีวิตของตัวไหมค่อนข้างจะซับซ้อน ผู้เลี้ยงจะต้องดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งการให้อาหาร และการรักษาตัวไหม เพื่อให้ตัวไหมเจริญเติบโต จนสามารถชักใยเป็นเส้นไหมได้ (วิบูลย์ สีสวรรณ, 2527 หน้า 206) สาเหตุที่สองคือขาดคนสืบทอด เนื่องจากการทอผ้าไหมยกดอกเป็นวิธีการทอที่มีขั้นตอนที่สลับซับซ้อนมาก และต้องใช้เวลาในการทอ ผู้ที่จะเป็นช่างทอได้ต้องมีใจรัก ส่วนใหญ่ผู้ที่สืบทอดมักจะเป็นลูกหลานเท่านั้น ประกอบกับลูกหลานต่างก็มีการศึกษาสูงก็ไม่ต้องการทำงานเป็นช่างทอ จึงไม่ให้ความสำคัญทำให้โรงทอต่างๆ หายไป และสาเหตุที่สาม คือชาวบ้านไม่มีการพัฒนารูปแบบ และรูปแบบเดิมไม่สอดคล้องกับสภาพการแต่งกายในปัจจุบัน กล่าวคือผ้าที่ทอออกมาเป็นประเภทผ้าชิ้นเท่านั้น ซึ่งผ้าเหล่านี้จะจำกัดโอกาสในการสวมใส่ เมื่อไม่มีการพัฒนารูปแบบผ้าสำหรับใช้ในโอกาสอื่นๆ ให้กว้างขวางขึ้น จึงทำให้ขายยาก

จากสาเหตุทั้ง 3 ประการที่กล่าวข้างต้น จึงเป็นสิ่งที่น่าห่วงว่านับวันผ้าไหมยกดอกลำพูนจะสูญหายไป จึงควรให้มีการศึกษาค้นคว้าเรื่องผ้าไหมยกดอกลำพูน เพื่อจะได้เป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้น สำหรับผู้ที่สนใจ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องในการฟื้นฟูเผยแพร่งานหัตถกรรมท้องถิ่น อีกทั้งการศึกษา

ครั้งนี้จะได้มีส่วนในการเชิดชูภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักกว้างไกลยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการสนองตอบรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวกับการศึกษา มาตราที่ 46 ที่ว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาวัสดุและกรรมวิธีการผลิตผ้าไหมยกดอกลำพูน
2. เพื่อศึกษารูปแบบ ลักษณะลวดลายดั้งเดิม และวิวัฒนาการของลวดลายผ้าไหมยกดอกลำพูน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการทำให้ผ้าไหมยกดอกลำพูนลดน้อยลง

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เนื้อหาของการศึกษา และขอบเขตของพื้นที่ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
 - 1.1 ประชากร ผู้ประกอบอาชีพช่างทอผ้าไหมยกดอก ในเขตอำเภอเมือง มีจำนวนทั้งหมด 80 คน เลือกแบบเจาะจงเฉพาะผู้ที่มีความชำนาญงานพิเศษ เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คน
 - 1.2 ประชากรผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 7 คน
 - 1.3 ประชากรผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสนับสนุน จำนวน 12 คน
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย
 - 2.1 ประวัติความเป็นมาของผ้าไหมยกดอกลำพูน
 - 2.2 วัสดุและขั้นตอนกรรมวิธีการผลิตผ้าไหมยกดอก
 - 2.3 รูปแบบลักษณะลวดลาย ดั้งเดิม และวิวัฒนาการของลวดลายจนถึงปัจจุบัน

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ผ้าไหม หมายถึง ผ้าที่ทอขึ้นจากเส้นใยที่ได้มาจากรังของตัวหนอนไหมและผลิตขึ้นในจังหวัดลำพูน

ยกดอก หมายถึง เทคนิคการทอผ้าให้เกิดลวดลายโดยการยกเขาหลายตะกอ ซึ่งแยกด้ายเส้นขึ้นขึ้นลง แต่ไม่ได้เพิ่มเส้นด้ายขึ้นหรือพุ่งพิเศษเข้าไป

ผู้ชำนาญงานพิเศษ หมายถึง ผู้มีความชำนาญในการทอผ้าไหมยกดอกโดยใช้เทคนิคพิเศษ